

UNITÁRIUSOK MAGYARORSZÁGON A XVI. ÉS XVII-İK SZÁZ ÉVBEN.

II.

AZ UNITÁRIUS VALLÁS ELTERJEDÉSE ESZIERGOM VIDÉKÉIG.

Hetedik közlemény.

Válaszuti György így folytatja és fejezi be a pécsi disputatio történetét:

„Negyednapra viradván istennek segítségéből, mindkét fél, Máthé uram és mi, templomunkhoz gyülekezünk és éneklés közben Máthé uram között és mi köztünk alkalmas zendülés támad, elannyira, hogy a népnek szemek jó módon reánk feledkezék, kire (mire) Mihály ispán¹⁾ is fölkelvén szokott üléséből, hozzánk jöve és reánk feledközvé, beszédünket hallgatá. Oka ennek ez lön: mert Máthé uram kérdé tőlem, ha (vajon) az Christust mondanám láthatatlannak; kire én ezt felelém.

— Hogy mondanám azt láthatatlannak, a kit megfogtak, megöltek és eltemettek.

Skaricza; Én pedig megbizonítom ex Heb. 11. hogy láthatatlan volt: Hűt által, úgymond, hagyja el Moses Aegyptumot, nem félvén az királynak kegyetlenségétől; mert oly bátorságban tartá magát, mintha látta volna azt, a ki láthatatlan.

Válaszuti: Nem az Christust mondja ott láthatatlannak, hanem az istent, kit noha soha szem nem látott, Moses is nem látta volna: de az népnek kihozásában mindazáltal abban az láthatatlan istenben olyan bátorsága vala, hogy megőrizné Pharao királynak fegyverétől, mintha jelen volna ő mellette és ő vele az az isten.

Skaricza: Nám emlékezet vagyon ugyanottan az Christusról, hogy Moses inkább böcsüllötte az Christus gyalázatjának gazdagságát hogynem az Aegyptusoknak kincsét.

Válaszuti: Vagyon emlékezet az szóról: Christus; de ez nem az Jesus Christusra magyaráztatik, hanem in genere az egész Jákob fiaira, kik Moses ideiben is tartatnak inségben Pharao keze miatt. Ezek

---

¹⁾ E nevet Jankovich után Mihály Istvánnak irtuk a megelőző közleményekben. Mint alkalmunk volt meggyőződni, Jankovich olvasása hibás, mert Mihály Ispán van írva a Nemzeti Múzeum codexében épen úgy, mint az unitárius főiskola ujjabkori másolatában.

közül valónak inkább akará Moses magát ismertetni, hogynem (mint) Pharaó király leánya gyermekének magát hivatni, mely miatt ő neki nagy gazdagsága, urasága lehetett volna. Ebben (való) akaratjának adá bizonyosságát, mikor Aegyptiust megölé és az sidót megmenté. In genere azért nem külömben mondatik az sidóság itt Christusnak, mint másutt isten fának. Ex Aegypto vocavi filium meum. Avagy a mint másutt: Nolite tangere Christos meos = electos meos. Ne bántsátok az én Christusimat, azaz az én választottimat; értvén rajta az Ábrahámnak flait.

Ezenközben elvégezek az éneklést és Máthé uram az prédikálló helyre ¹⁾ állván, szokása szerint elkezdé ilyenképpen:

— Az kinek nevében megkeresztelkedünk, ugyanannak nevében és segítségiből legyen mi nekünk tanúságunk. Mindeneknek előtte könyörögjünk az Atyának etc. (Et dicamus pater noster.)

— Igértem vala, tisztelendő uraim, hogy három prédicatiót teszlek kegyelmetek között: kétszer a fiuról, harmadszor a szent Lélekről. De miérthogy a tegnapi napon az déleesti prédicatiót elmulatók, én is nem szólok a szent Lélekről; hanem a fiuról való tanításomat elvégezem ez mostani órában, ám' ez czikkelyekkel és bizonyosságokkal:

1. Hogy a Fiú egyenlő legyen az Atyával.

2. Hogy örökké való legyen a Fiu.

3. Hogy teremtmény legyen.

4. Hogy két természetű legyen a Fiú.

Ezeokról akarok szóllanom, melyekről szóllani noha nehéz azok előtt főképpen, kik ellenségesek és kiknek kedvökre nincsen az tanítás: mindazáltal én tartozom velle, hogy megmondjam, vagy veszik, vagy nem veszik, hogy magamot az itélet napján megmenthessem. Intem azért az hiveket, figyelmetességgel arra hallgassanak és az igazságról tegyenek jó itéletet, mellyel tú is magotoknak használhatatok.

Elkezdvén azért, ezekről a czikkelyekről oly bőséggel taníta és annyi bizonyossággal, hogy tiz napon való praediciatióban is szabadon megérte volna a jámbor vele. Elannyira, hogy dél közel meghajlott, míg nagy szabad nyelvvvel és kiáltással ezekről protestált. És mint mondhatjuk, nekünk bizony elég nehéznek tetszett az olyan materiáru praediciatiót hallgatni, melyről magunkat elszoktattuk volt és kiváltképpen csak az egy isten tisztessége felől való praediciatiókra magunkat szoktattuk volt és az Názáreti Jesus tisztessége felől való praedikállásra. De nem volt mit tennünk: minden ellenvető szó nélkül végig kellett hallanunk és fogadásunk szerint meg kellett magunkat tartoztatnunk. Mert Máthé uram soha külömb conditioval praedikállásra nem adta vala magát, hanem hogy praediciatio elvégeztetvén, két vagy három kérdés csak tőlünk támasztathassék.

Teljes ez két napon való praedikállásában azért erősíté az örökké való fiúnak, kit isten nemzettének gyakorta neveze, istenségét oly módon és oly méltósággal, hogy soha az egy igaz atya istenről többeket és nagyobbakat nem mondhatott. Sőt ez vakmerőség benne oly nagy lön, hogy valahol az atya Istent kellett volna tisztelni is, mind az fiúnak

¹⁾ A Nemz. Muzzeum példányában utólag kihúzva: éneklő helyre.

adá, ötet nevezvén igaz Jehovah istennek, magasságosb istennek, kitől mindenek vannak, egy úrnak, egyedül jónak, örök istennek, seregeknek istenének, halhatatlannak, láthatatlannak, mindenható istennek, mindeneknek tudójának, élő istennek, Izrael istenének, egyedül valónak, ki előtt és után senki, áldott istennek, nagy istennek, teremptő istennek, egyedül üdvözítőnek és imádandónak, — de én mit számlálok, ha egy szóval azt érthed, hogy valamivel az irás az atya istent dicsőíti, azt mind egy betűnkint (betűig) a fiú istenre foglalá; a dicsőséges atya istennek méltóságáról ennyi kiáltási között a végre meg sem emlékezvén, hogy a fiú isten felett valamiben magasztalni akarta volna; mely cselekedet ha nem nagy gyalázat: mind ő felségén, az egy atya istenen, mind az mi urunk Jesus Christuson, ki az szüztől született, mi érettünk halált kostolt és halottaiból fölvetett a mennyei boldogságra...

Mondom az atya ellen való gyalázatnak, mert más istent ő kivülte találtak és tanítanak, mást tisztelnek, mást teremptőnek mondanak és mást avagy többet imádnak, hogynem mint az parancsolatból értik: Egyedül engemet tisztelj és imádj; mert én vagyok a te urad, istened. Azt sem mondhatjuk pedig, hogy nem más: 1. Mert ha azon egy isten volna az a fiú, kiről tanítanak, mely az atya, tehát azon egy bizonyosságokkal élnének az felől is, mellyel az atya felől. 2. Azt sem mondanák, hogy isten hasonlatos istent szült magához, ha egy istent akarának ismertetni. 3. Azt sem mondhatnák, hogy olyan teremptő, mint az atya, és olyanképpen imádandó, mint az atya. 4. Azt sem mondhatnák, hogy isten ezzel tanácskozott az ember teremptése felől. — Ha az sz. Lélekről szólasz peniglen, azt is másnak találod szájokban, hogynem az atya vagy a fiú volna, mert az is oly, ki nem született istentől, mikor a fiú isten született; és nem ment a testbe, mikor a fiú isten magára hust vött. És sem atyának, sem fiúnak nem mondják, hanem oly harmadik istennek, ki egyenlőképpen teremptett az atyával és az fiúval, egyenlőképpen mindenható és egyenlőképpen imádandó. Mellyeket gondold meg, ha mondhatnák, mikor csak egy istenök volna és egy isten-imádásra szándékok volna. De tapasztalható dolog, hogy sok isteni tisztelet és imádás és nevezet legyen a háromságban, mellyért ellenvetés nélkül bálványozóknak igazán mondathatnak; mert mind bálványozó az, valaki parancsolat kívül és prophétáknak, Christusnak, apostoloknak példája kívül isteneknek szolgál. Avagy ha az háromság isten tisztelete nem bálványozás, adjanak isten beszédit és parancsolatját rólla, hogy úgy kelljen istent tisztelni és megmentik magokat.

Mondom igaz Christus ellen való gyalázatnak. Mert mikor fiú istent tanítanak (és az község előtt azt kiáltják, hogy ők az Christusnak tisztessége őrizői, az erdélyiek pedig rontói) nem az Mariától született Christus Jesust tisztelik azzal mondom, nem azt becsülik akkor, hanem mást, ki még ez világ teremptésének előtte, az ő vélekedések szerént istentől isten állatjából született volt. — Megtetszik penig, hogy két Christust és két Isten fiát tanítsanak ezekből:

1. Mert azt kiáltják, hogy Christus olyan isten, mint az atya, és olyan teremptő, mint az atya: de az Máriától született Christust sem olyan istennek, mint az atya, sem olyan teremptőnek nem mondják.

2. Mert azt mondják, hogy örökké való az Christus, halhatatlan és láthatatlan; de az Máriától született Christus sem örökké való, sem olyan láthatatlan, mint az atya, hanem megholt és szenvedett.

3. Mert azt mondják, hogy a Christus és az isten fia még régen is a patriarchákkal beszéllett és az patriarcháktól imádtatott; de ez Máriától született Christust nem látták, sem imádták az atyák; sőt hogy Máriától született is, ha kiktől imádtatott és üdvözítőnek ismeretett, az fiú istenre való tekintetből cselekedték. . . .

Mikor azért Máthé uram sok szó és kedve szerint való praedikálás után az bizonságok számlálását elvégezte volna, nem türheté magát polgármesterünk, hanem fölkelvén, az bibliát ragadá és Máthé uramnak az praedikálás-székbe feltolja, mondván:

— Ez az isten könyve, innet bizonyíts! Had lássuk, ha megmutathad (megmutathatod) az háromságot belőle.

Ezt látván Rácsai János is, ki pápista közöttünk, Máthé uram gazdája, gyorsalkodék kimenni és egy bibliát sieté behozni ¹⁾, kit Máthé uramnak fölemelvén, monda:

— Innet bizonyíts, Máthé uram! Száz esztendőös biblia ez!

De Máthé uram egyiket is nem akará megnyítni.

Én is azért mind ennyi bizonságoknak hogy erejét az keresztyének előtt megmutassam, mely gyarló legyen az fiú isten felől, felállék és ilyen kérdést tevék:

— Miérthogy Máthé Uram szándékok ez, hogy minket az háromság-istennek ismeretire juttass, ezt akarom, hogy az keresztyéneknek megmutasd: Hol adatott istentől oly parancsolat, melyből elhihessük, hogy isten kedves tisztelete legyen őtet egy állatban és három személyben tisztelni?

Skaricza: Nincsen mostan tanításunk az háromságról: azért nincs helye az kérdésnek.

Válaszúti: Hogy nincs akkor a háromságról tanításod, mikor fiú istent az atyához és az sz. lélek istenhez egyenlő istennek és olyan istennek ennyi bizonságokkal tanítasz! Nemde te bizonságod lenne ez is, hogy az mystica dictiokból is megbizonyítod, mert (=, hogy) isten legyen az Christus, mint: faciamus, descendamus, confundamus, ego sum Oseyka, factores tui, az te teremptőid? . . . Mely micsoda egyéb, hanem háromságot tanítani? Azért illik az kérdésre megfelelned, hanem ha meg akarnád tagadni, hogy az fiú isten nem az háromság közé való legyen.

Skaricza: Olyan litera szerint való parancsolatot én nem adhatok, hogy szinte az mutathatnék meg, hogy istent egy állatban és három személyben kellene tisztelni. De bizonságokból megtetszik, hogy úgy kelljen tisztelni, mert írva vagyon: Hárman vadnak, kik bizonságot tesznek és ez a három egy. (1. Jo. 5.)

Válaszúti: Az előhozott sententia nem parancsolat az három-egy istennek tisztelete felől. Én pedig isten parancsolatját kérem, hogy

¹⁾ Kétségkívül a templom elrekesztett másik részéből, hová a megmaradt katolikusok jártak akkor még istentiszteletre.

bizonyos lehessenek felőlle, ha mondástok szerint kelljen-é istent tisztelni, vagy nem. Mert valamely tisztelet nem isten parancsolatjából vagyon, költött dolog és emberi találmány az, kihez egy keresztyén ember is nem köteles; hanem ha tévelygést akar követni és isten parancsolatja kívül akar járni. De hogy ez ne legyen, add isten parancsolatját rólla!

S k a r i c z a ; Nám mondám, hogy olyanformán való parancsolat nem találtatik; de az bizonyoságból megérthetjük, hogy úgy kell tisztelni.

V á l a s z u t i : Ha isten parancsolatját rólla nem adhad (adhatod), miképpen mondhad (—hatod) az háromságnak tiszteletit igaz tiszteletnek, holott nyilván legyen a törvényben, hogy átkozott legyen az, valaki a parancsolatokhoz teszen vagy elveszen benne. Mi pedig ezt olvasuk isten parancsolatjából, hogy csak egy istent kelljen tisztelni, imádni, kinek sem állatjáról, sem három személyéről nem olvastunk semmit; sőt csak egy személyéről is: Deut. 6. Halld meg Izrael! Az te urad, istened egy úr. Ezt féljed, szeressed, imádjad és neki egyedül szolgálj. Kít Christus urunk is parancsolt, hogy imádjunk. Math. 4. 6. Luc. 11. Mikor imádkoztok, ezt mondjátok: Mi atyánk! ki vagy mennyégben. Az apostolok példája is hálaadásokban és imádásokban ugyanazont mutatja. Eph. 1. 3. Actor. 4. Apoc. 14.

— Ez volna azért kívánságunk, hogy ha az háromságnak tisztelete igaz, adnál isten parancsolatját rólla, hogy mű is elhiessük. De azt az János írásából vött bizonyossággal akarod helyére állatni, mellyel semmiképpen igazat nem tehetsz az kérdésre: 1. Mért kétség vagyon felőlle, ha sz. Jánosé legyen-é ezen mondás vagy nem. 2. Mert ha szinte sz. János-é leszen is, nem erősít az három tanú alatt egyebet, hanem hogy az Jesus legyen az Christus. Mellyet hogy el kelljen hinni, okát adja: mert az atya erről tött bizonyágot; mert ő maga a fiú avagy Christus ugyanezent erősítette; az sz. léleknek is megadásával is ugyanezen vallástétel bizonyítottatott istentől. Mely három rendbeli tanot (tanút) egynek mond, avagy egyaránt való bizonyságoknak és nem egy állatú isteneknek. Nincsen azért az bizonyságokban sem példa, sem parancsolat, sem ígret, mellyből el kellene hinnünk az háromságnak tiszteletit igaznak lenni. Lássad azért, ha adhatsz parancsolatot az háromságnak tiszteletiről; mert addig semmiképpen igaz tiszteletnek velem nem mondatod. Avagy ha nincs, azt is nyilván megmond. . .

S k a r i c z a : Nincsen, nám (= ime) mondom! olyan nyilván való parancsolat . . .

V á l a s z u t i : Én is bizonyágot teszek az keresztyéneknek, hogy nem adhattál parancsolatot az háromságnak tiszteletiről. Azért, ha ki azt megveti, nem isten parancsolatját veti meg, hanem emberek parancsolatját, kik átok alatt és szablya alatt erősítették meg rendelésöket. melyre bizonyság Damasus pápa átka. Hallják meg az keresztyének im' elolvasom, ki az több átka között ezt kiáltja:

— Ha ki nem mondaná ezt, hogy az atya (semper pater, semper filius, semper spiritus sanctus) mindenkor atya, a fiú mindenkor fiú, és az szent lélek mindenkor lélek: átkozott legyen: — Ha valaki nem mondaná, hogy igaz isten legyen az fiú, mint hogy igaz isten az atya, olyan hatalmas és olyan tudós és hogy az atyával egyenlő isten nem

volna: átkozott legyen. — Valaki nem mondaná minden állatoktól imálandó istennek az sz. lelket: átkozott legyen.¹⁾

— Több átkok is számlálatnak ugyan ott az háromságnak megerősítésére, miképpen hogy egybűt is az pápának sinatiba, mellyeket én ide nem írhatok. De ezeket azért akarám az keresztyének hallatára elolvasni, hogy megtudhassák, mert (= hogy) az háromság isten tisztelete felől parancsolat nincsen isten törvényi között, miképpen hogy hátra hagyása felől is fenyíték és átok nincsen; hanem emberek, papok, barátok találták, parancsolták és átokkal erősítették, melyhez egy keresztyén is nem köteles; miképpen hogy hasznot is abból a tiszteletből senki nem várhat, ne is várjon, mint emberi szerzésből. De immár második kérdésemre megyek:

— Második kérdésemben ez kívánságom, hogy megmutassad isten könyvéből, hogy örök élete lehessen annak, ha ki az háromságnak tiszteletiben foglalatos, avagy ha ki annak tiszteletire, mondástok szerént, magát adni akarja? . . . Mert minékünk nem elég ennek vételére az Athanasius doktor mondása, kinek írásából ezt olvassuk, hogy valaki az istent egy állatban és három személyben tiszteli, kétség nélkül üdvözü az. De valaki nem vallja ilyenképpen és nem hiszi, hogy isten legyen az atya, isten legyen a fiú és isten legyen a szentlélek és mind az három teremtmő és örökké való isten: az kétség nélkül elkárhozik. Ez hogy igaznak lenni bizonítassék, add isten beszédét rólla és álunk neki.

S k a r i c z a: Az kit a régi szentek imálandó istennek tartotanak, azt tisztelni örök élet. De az atyát imádták a fiúért. Azért nem kell nekünk is ebben kételkednünk, hogy üdvösségünk nem lehetne az háromságnak tiszteletiből. Dániel is 9. Hallgass meg uram az úrért, azaz a te fiadért, a fiú istenért. — Ecclesiastici 51. Én az urat segítségre hidtam, az én uramnak atyját, azaz a fiú istennek atyját. Azért következik, hogy örök élete legyen annak, valaki az háromságot tiszteli.

V á l a s z u t i: Erre kérek vala bizonyságot, hol tanítsa az írás azt, hogy valaki tiszteli az háromságot, örök élete lehessen annak; de másféle bizonyságot adtál, kiből senki bizonyos nem lehet, ha üdvözü lehet-é az háromságnak imádásával, vagy nem? Hogy pedig Dánielre fogod, hogy az fiú istenért könyörgött az atya istennek, arra azt mondom, hogy nem illendő; mert az a mondás annyit hebraismus szerént teszen, mint: Uram, hallgass meg engemet te magadért. Ecclesiast. 51. részében is az ő ura', kinek atyjának az ő tölle imádatott istent mondja, nem az fiú isten, hanem az király, kinek haragjába árulók miatt esett vala és kinél halálra senteztíáztatott vala. Ezért mondja, hogy imáda az istent, a kinél minden oltalom és segítség találatik; mely isten az ő urának is atyja, azaz gondviselője, segítője, vezérlője és szívének indulatinak megváltoztatója.

S k a r i c z a: Az királyról volna hát az a mondás? . . .

V á l a s z u t i: Arról vagyon! Mely mondás — Máthé uram, jól tudod te magad — Apocryphus könyvnek részében vagyon, az az oly

¹⁾ Itt Theodorus könyvéből (lib. 5. cap. 10.) hosszabban idézi a szent háromságot támogató átkokat.

könyvben iratott meg, melyből hitet nem szoktak erősíteni. De én mind-azáltal ebből is beveszem vala bizonyosságodat; csak azt mutathad vala meg, hogy az háromság tiszteletiből üdvösség adathatik.

— Meg is kérlek az okáért, adj bizonyosságot róla, melyet ha megcselekedhetsz, ím' ennyi kereszttyének előtt mondom, fogadom, hogy hűtetekre állok és a háromság istennek követem tiszteletit. Hiszen azért jöttél, hogy tanításodnak hasznát vehessed és minket, tévelygőket az igaz útra vihess!

Skaricza: Az bizonyosságokat mind elfordítod, melyeket én hozok elő; és azt akarod, hogy betűként való literát (írást) adjak, melyet én nem cselekedhetem.

Válaszuti: Litera nélkül hogy-hogy vehessem vagy én, vagy más háromságodat? Azt kérem először, hogy isten parancsolatját mutasd róla, hogy egy állatban és három személyben kelljen az istent tisztelni és nem adhatál. Mostan immár azt kérem tőled, hogy megmutassad: ha lehet abból az tiszteletből üdvössége valakinek? Ezt sem akarod megmutatni. Maga (jóllehet) tudod, minden tanításnak ez az feje és minden tanító ebből mondatik igaz praedikátornak, ha isten parancsolatjából vagyon tanítása és ha üdvösséget mutathat belőlle. Mert istennek nincsen oly kicsin parancsolatja, kinek hasznát is nem mutatta volna. Melyhez immár tudomántokat formálván, bolondságnak mondjuk ezt is, valaki követi; azt is, valaki mást arra inteni akar. Úgy mint, kinek sem üdvösséges haszna nincsen, sem pedig isten parancsolatja róla nincsen. Mellyet ha így lenni tudtál, miért jöttél közünkben? Azt tudtad-e (hitted), hogy oly bolondokra találsz, kik meg nem tudjuk válogatni az tudománt, ha isten parancsolatjából legyen-é vagy nem; ha üdvösségre való legyen-é vagy nem?...

— Im' ezt látjuk, hogy parancsolatból való tudomány: Én vagyok az te urad, istened, engemet egyedül imádj! Ezt is látjuk, hogy az Jesus felől isten parancsolatjából vagyon: Ez az én szerelmes fiam, ezt hallgassátok! Ugyanennek penig hasznát is látjuk ím' ebből: Ez az örök élet, hogy megismerjenek atyám! téged egyedül igaz istennek és az Jésum Christust, vagy az Jesust Christusnak lenni, vagy úrnak és isten fiának lenni. Johan. 17. 20. Act. 2. 8. — 1. Joh. 2. 4. 5. Math. 6. 16. etc. De az Jesust fiú isten gyanánt tisztelni, vagy a háromságot egy isten gyanánt, sem parancsolatba nem adatik, sem üdvösséges ígélet róla nincsen. Szerént, jó Máthé uram, azoknak adgyad, a kik sem isten parancsolatja szerént való tiszteletet nem akarnak követni; sem azt meg nem akarják felőlle érteni, ha isten ígért-e hasznat afele vallásra vagy nem; hanem csak azt mondják, hogy elég ő nekik az a tudomány, mely ez világtól becsültetik és kiben ennyi tartományok, városok, országok megnyugodtak. Mert mi az mi lelki ismeretünket széllel¹⁾ nem akarjuk azok miatt fútatni²⁾, vagy nádszálhoz nem akarunk támaszkodni.

¹⁾ A Nemz. Muzeum példányában: széllyel.

²⁾ Gyakran használt kifejezés e vad, harcias korban: a város hamvát széllel fútatni, a. m. porrá, semmivé tenni.

— Harmadik kérdésem ez: Ha a kik az egy atya istennek ismeretiben vadnak és az Jesust uroknak, Christusoknak és lelki pásztoroknak tartják, eretnekségben legyenek-é vagy nem? Avagy méltó tudomány-é az eretnekségnek nevére.

S k a r i c z a: Nem mondom én azt. Mert valaki írásból tudakozik és üdvösségére szent írást forgat, nem méltó azt eretnekségnek nevével illetni.

V á l a s z u t i: Ezt azért akarám megtudni, mert ez néminap az **t h o l n a i** uraim is pecsétetes levelökben azt írták, hogy nem ők költötték reánk az eretnek nevet, el sem veszthetik róllunk; nem ők azért okai, hanem a tudomány, melyet az keresztyén világ ellen városunkban bocsátottunk. De ha ők úgy értik, mi arról nem tehetünk: ám menyenyenek el vele! Csakhogy ezt bánjuk, hogy ők magokat azzal a valással merik keresztyéneknek magokat mondani, kiről sem parancsolat, sem ígíret istentől nincsen. Minket pedig, kik istent és az Christust isten parancsolatja szerint tiszteljük, kire (mire) látjuk is ő felségének ígíretit, eretnekeknek mernek hinni. De könyörüljön az isten és engedje meg, hogy láthassák magokat és isten neve káromlásától szünhessenek meg. Több szónk is volna, Máthé uram, de látom, kegyelmed is nem szenvedheti, az közöttünk való conditio is ellenzi. Azért én kegyelmedet több kérdéssel mostan nem akarom bántanom; hanem írásomban ennek utánna az feleletekben. Mert kegyelmed énnékem ez úttal szintén elég dolgot és fáradságot hagyott; de nincs mit tennem el kell benne járnom.¹⁾

S k a r i c z a: Tisztelendő uraim! Az kegyelmetek kívánsága szerint ajánlottam vala magamat ezzel, hogy vallásomat, sőt nemcsak az enyimet, hanem az egész keresztyénségnek vallását praedicationimban megmutassam, kit ime meg is cselekedtem. Kiben ha használhattam valakinek: jó, ha nem: én arról nem tehetek. Látom, kegyelmetek is az fogadást és emberséget megtökéllette (teljesítette) mindenben és engemet nagyobb tisztességgel vettek, hogynem mint vártam volna is, kiért az isten jót adjon kegyelmeteknek. Ha mi vétek találatott volna szómban, beszédemben valakinek tisztessége ellen: arról is kegyelmetek megbocsásson! Én istennek ajánlom kegyelmeteket!

K ö s s é g: Az isten bocsásson!

S z a b ó G e r g e l y: Im' mi kegyelmed felől felelünk, hogy semmi bántása nem léssen kegyelmednek. Meg is oltalmazánk. De kegyelmedet is arra kérden, hogy ha felelhet-é kegyelmed is mi felőlünk, ha praedikátorunkkal oda megyünk, hogy bántásunk nem léssen?

S k a r i c z a: Én nem vagyok abban tanítatott, mit végezzek kegyelmetekkel. Azért én nem felelhetek.

Ezeket elvégezvén, leszálla az praedikáló-székből és énekléseket tevének nagy örömmel. Mellyek után **R á c s a i** Jánostól egész asztalnéppel Máthé uram mellett ebédre szólítatánk.

¹⁾ T. i. előre úgy egyeztek meg, hogy lejegyezvén Skaricza prédikációját Válaszuti, a rájuk tett ellenészrevételeket majd Ráczevibe utána küldje.

Ez ebéd is kérdezkedésekkel és sok jó írásoknak forgatásával ékesítették; de főképpen ex Heb. 7. honnét az forgattatók, kicsoda volt hasonlatos az isten fiához, hogy atya nélkül és anya nélkül valónak mondasék. Mert ebből az következik, hogy az fiú istenhez valaki lehetett hasonlatos.¹⁾

Matheus S o k l y ó s i forgatá: Miképpen lehetett az láthatatlan fiú képe az láthatatlan atyának. Michael V á s á r h e l y i: Miképpen legyen a Christus ítélő bírós és módját mutatá. Rom. 2. Act. 17.

Ezen közbe tréphák is voltak, mellyek közül inkább neveltünk Máthé uramnak beszédét Thuri Pál felől, kit tudatlanul a cigánok Debreczenben atyjok fiának mondtak volt²⁾ De miérthogy az idő rövid lőn, szándékunkat az kérdezkedésben véghez nem vihették. És szép bucsúval, bocsánattal egymás kezét fogdosván, isten híri vel egymástól elválánk. Ha mi felől többet szólottunk vagy mi, vagy Máthé uram, mind eddig bizonságok előtt szólottunk. Azok tegyenek rólunk bizonságot; mert én minden pontját meg nem írhatom.

Az Máthé uram nálunk létében ötöd napra virradván, én az én feleimet³⁾, kik házakhoz menetelre töllem búcsúzának, késérem utokban egy kevésé; és ő tőlök hátra fordulván, menék az Máthé uram szálására, kit utára készületben mikor találtam volna, kezdém az könyvet tőle kérnem, melyből az bizonságokat Máthé uram számlálta vala és mikor okát kérdené: — Erre (e végre) — felelek — hogy az seriesét írnám meg a könyvnek. Netalám ha mikor mű is munkálkodhatnánk, hogy látnók az materiákat és rendet, mellyet nem jó volna megutálni; főképpen holott ezt értsem, mert (hogy) olyan bölcs embernek, István dokornak, munkája volna.

S k a r i c z a: Immár az könyvet én elkötöttem és nem bonthatom most fel; de Tholnáról hátra küldöm az serieset, vagy magam írhatom meg vagy deákkal irathatom.

V á l a s z u t i: Azt cselekedje kegyelmed és nálam hidgye kegyelmed, kedves leszen. (Meg is cselekedte, mert szép irással kezemhez küldte és nállam vagyon.)

S k a r i c z a: Csudálkozom rajtad, domine György, mely fortélyos kérdéseket támasztál ez napokban.

V á l a s z u t i: Az-e a fortélyos kérdés, melyből az igaz tudomány és az üdvösségnek bizonyos lineája kitetszik? Nem fortélyért kérdettem azt én, hanem igasságunk tudakozásáért. Mert úgy nézzen kegyelmed reánk, hogy mi nem i m e z - a m a z z a l akarunk üdvözülni, hanem tiszta és egyenes tudományból, mellyet csak isten parancsolatjából és ígíretiből akarunk venni. Ezt értse pedig kegyelmed, hogy az mit én mostan kegyelmedtől kérdettem és meg nem mutathattad, házad-

¹⁾ A Nemz. Múzeum példányában: az isten fiához valaki lehet hasonlatos.

²⁾ Thuri Pál, bihari prédikátor, Melius jó barátja, a magyar prot. hitújítás egyik nagy alakja, Czigányos barnaságáról sehol másutt nem maradt fenn emlékezet. Az itt említett adomát ma is beszélék Debreczen környékén, természetesen újabb keletre alkalmazva.

³⁾ A vitatkozásón jelen volt vidéki paptársait érti, kik, úgy látszik, mindhármán a déli vidéken laktak, nem nagy távolban Péctől.

tól is megvárom. Haza menvén azért, az museolumban (tanuló szoba) gondolkodjék kegyelmed és énnékem megfelelőj.

— De inkább csudálkozom én kegyelmeteken, hogy ilyen vakmerőséggel követhetitek azt az tudománt, melyre sem isten parancsolatot nem adott, sem ígéretet nem tött, sem szenteknek vallásában és tiszteletökben nem találhatjátok, hanem erőtelenül csak azt mondjátok felől: így értik minden doktorok és ez világi keresztyínség így követi. Holott nem az sokaságot kellene gondolni, hanem az igassággal való állást. Mert noha az doctorok ez egy articulusban eggyet értenek az háromság felől; de bizonytal tudod te magad is, egyéb articulusokban mind visszavonók és egymás öldöklők. Nem jó azért tévelygő emberekhez ragaszkodni, hanem isten beszédéhez; vagy gyűlöl ez világ, vagy nem.

Skaricza: Azt tudtam én, hogy Dávid Ferenczet és Basilius Istvánt követitek, az szerint, az mint könyveik is ki nyomtatván vadnak. De azokat régen elhadtátok és ő tőlök igen messze vadtok.

Válaszuti: Azoknak az könyveknek kiadása első s engében volt, kit sokszor Dávid Ferencz is megbánt. Ez (ennek) bizonsága lött az ő fogsága, melyben isten ki is vötte ez világból; mert ő azokat akarta refricálni és helyre állatni, ha ez világiak előtt kedves és kellemetes lött volna. Basilius István is minem apánk mi nekünk, hogy ő ellene jobb tudománt nem mernénk követni, a miben tévelygését ismerjük. Sőt kegyelmeteknek is azt adom tanácsul, hogy így cselekedjete, hogy mindent isten parancsolatjához, ígérethez és szentek példájához próbáljatek: és ha miben ismeritek ellenkezését azzal ez világnak ne kövessétek, mert nem nyertek velle. Jobb is volt volna az papának setét fészékben ülni mindeddig, hogynem (mint) kiindulván onnét jámbor tanítók által, magatokat általkodásra vettétek és nem akartok tovább menni, hanem csak a míg ők abban az erőtlenségben és ez világ ellen való nagy tusakodásban sok félelem között érthetlenség; kik ha ez időre jutottak volna, kétség nélkül többet tanultanak volna.

Skaricza: No mi el nem szakadunk attól, a kinek nevében megkereszteltünk.

Válaszuti: Ha az háromnak nevében való keresztség igaz leend, és csak azok üdvözülnek, kik atyának, fiúnak és szent léleknek nevében megkereszteltettek: így sem az apostolok igazán nem kereszteltettek, sem hallgatójokat igazán nem keresztelték, mert ez három nevében soha senkit ők nem keresztelték, hanem csak az ur Jesus Christusnak nevében. (Act. 2. 8. 10. 19. 16.) Melyből következik, hogy azok igaz keresztyének nem lehettek és üdvösséget nem nyertének. Vagy azért azt kell mondanod, hogy az Christus mondásának Matth. 28. más értelme vagyon, hogynem eddig magyaráztátok; vagy azt, hogy az apostolok nem igazán követték az ő uroknak és mesteröknek tanítását. De hogy egyik rendet is bűnben ne keverjed, így vedd eszedbe az Christus mondásának rendit, hogy ő nem azt mondotta apostolinak: — Mennyetek el és kereszteljetek atyának, fiúnak és szent léleknek nevében; hanem: Elmenvén, tanítsatok minden pogánokat, őket megkeresztelvén, atyának, fiúnak, sz. léleknek nevében, — hogy

ezekben nem az keresztséget parancsolta atyának, fiúnak és szent léleknek nevében lenni, hanem az tanítást. Az tudománynak pedig és tanításnak feje ez vala, hogy a Jesus ismertessék meg Christusnak (és nem az háromság egy istennek) minden pogánoknál. —

— De ha ez nem tetszik, mutasd meg, kik lettek az háromnak nevében való keresztség miatt keresztyének és szentek. Avagy ha az az igaz keresztségnek módja, mutasd meg, miképpen kelljen az apostolokat büntől megmenteni, hogy ők az ő uroknak parancsolatját nem követték és meg nem cselekedték, mert mi ez helyt és az három mennyei tanúkat 1. Jo. 5. egy értelem szerint veszszük és tagadjuk, hogy egyikből is háromság isten bizonyíttatnék.

Ezek után mondék: — Miérthogy kegyelmed az Dániel 9. mondstát olyan nagy vakmerőséggel tegnap magyarázá az fiú istenre, holott nyilván tudod az sz. írásban a gyakorta való hebraismust?

S k a r i c z a: Minden doktorok így magyarázzák; azért én is egyebet nem akarok rajta érteni.

V á l a s z u t i: Jer, olvassuk meg im' ez bibliából és jó lelki ismerettel gondolkodgyál felőlle, hogy nem az legyen az értelme.

És mikor olvasni kezdtük volna, így találók először: Hallgass meg, uram, te magadért. **S k a r i c z a;** Olvasd tovább csak! Ott találok azt is, hogy: Hallgass meg az úrért, azaz a fiú istenért, — És mikor olvasni kezdettem volna tovább, még így találók: Hallgass meg engemet, uram, te magadért. És mondék: Látod-é, Máthé uram, mint vagon az dolog? Ha eddig is megolvastad volna, az interpresekből eszedbe vehetted volna az hebraismust. — És többet nem szóla.

S k a r i c z a: Az sz. Tamás mondsát is csudáлом, a mint magyarázzátok.

V á l a s z u t i: Olvassuk azt is meg ezen bibliából és lásd meg.

És mikor olvasni kezdtük volna, azt sem találók ott, hogy: monda néki; azt sem, hogy: vagy te; hanem: Monda Thamás: Én uram és én istenem! — Erre mondék: Látod-é, Máthé uram, mely igazsággal foly a mi értelmünk, hogy nem az Christusra nézett legyen Thamás abban a szóban, hanem az istenre; kiről hálaadásképpen szól és urának, istenének nevezi, mert ő néki meghatta volna látni az feltámasztatott Jesust etc.

De az Hebr. 1. részt is elővevém: Ego ero (ei) illi in patrem et ipse erit mihi in filium, s megmutatám, miképpen mondatott először Salamonról és applicálás szerint mint hozatott az Christusrae. És intétem, hogy ha lelkét szereti, minden locusnak az Christusra hozásában azt cselekedje; melyre Calvinus igen jó doktor; mert valamíg az applicálásnak rendit az írásban, meg (nem?) akarná tudni, addig minden munkája a szent írásban haszontalan lenne. És ezen közben az kosi felé indulánk.

S k a r i c z a: Ez két dologról mindenütt protestálhatok felőletek: 1. Az mely simplicitást felőletek hallottam, bennetek találtam. — 2. Hogy isten beszédéhez ragaszkodtatok és isten beszédéből keresitek üdvösségtöket.

Válasz uti: Én is arra kérem kegyelmedet, hogy a mit bennünk találtál, hallottál, arról szóljon kegyelmed. Mí is, elhidgye kegyelmed, hogy az kegyelmed emberséges beszélgetéséről soha feletközök nem akarunk lenni. Mert még az kegyelmetek rendiből soha ilyen sziligy (szelid) lélekre én is nem találtam volt, ki ennyi beszélgetést ilyen emberséggel, harag, bosszúság nélkül fölvehetett volna. Ugyanis ez volna az keresztyénségnek rendi, hogy szilidséggel (így) egymással beszélgesenek és szép renddel való tanolással egymástól kérdőzködjenek. De én csudálkozom, mely kegyetlenség találtatik az kegyelmetek hallgatóiban mihozzánk, hogy még csak látnia is nem akarnának, nemhogy velünk beszélteni.

Skaricza: Bizony dolog az, hogy mi felénk is az tú rendeteket annyira gyűlölik, hogy kővel is készek volnának agyon verni.

Válasz úti: Tú miattatok és az tú hozzánk való kegyetlenségek miatt vagyon az az kösségben, kik a bárányokból farkasokat csináltatok és öldöklőket, mellyért nagy számot adtok istennek. Nem úgy kellene ennek lenni; hanem ha miközöttünk, írástudók között, találtatnék is valami cikkely, melyben különbség volna, az kösséget szilidségre kellene inteni és szoktani (így), hogy netalám az praedikátorok között való ellenvetésben vég levén: ne láttatnánk az kösséget újabban békéltetni és egymásra való gyűlölségből, az mi tudatlanságunk miatt, hátra hozni. De már készen vagyon az kocsi.

István deák, Szabó András, Ferentz deák, Rácsai János, Szabó Mihály, Erszényjártó Tamás én velem egyetembe Máthé uramat körül fogák, és István deák ezképpen szólla egész városképiben.

— Tisztelendő Máthé uram! Egész város köszönjük kegyelmednek fáradságát és kívánságunkhoz való engedelmet. Melyben való fáradságát mí kegyelmednek meg nem fizethetjük; de isten adgyon jót kegyelmednek, kívánjuk. Míg élünk penig, emlékezetül is tartjuk közöttünk az kegyelmed cselekedetét és emberséggel való beszélgetését, mellyet még az kegyelmetek rendiben közöttünk senki meg nem mert való próbálni. Ennyivel becsületesb (becsülni valóbb) az kegyelmed dolga, hogy mikor nekünk reménységünk volna az Gáspár uram, tholnai praedikátor jövése felől, kegyelmed reménységünk kívül jutott közinkben. De kérjük kegyelmedet ezenközben, hogy Gáspár uramat is intse kegyelmed, hogy jőjjön el és fogadását teljesítse meg: had próbáltassék az igasság. Ha ő kegyelme kételkedik emberségünkben, izenje meg és vagy ötünkötől vagy tizünkötől kíván pecsétés levelet, megadjuk; kiben kezessé vetjük magunkat, hogy senkitől semmi bántása nem leszen. Ezen is kérjük kegyelmedet, hogy ha mi vétek esett volna vagy szónkban vagy cselekedetünkben, vagy tartásunkban: kegyelmed azt minékünk megbocsássa, mert tehetségünk szerént, véteni nem akartunk. Immár mi is istennek ajánljuk kegyelmedet és kérjük, hogy legyen igazgatód és őtalmad minden utaidban.

Skaricza: Én az kegyelmetök emberségét igen becsülöm és tőlem senki kegyelmetök felől gonoszt nem hall; hanem

a z mely emberséget láttam kegyelmetekben, arról mindenütt protestálok. Kegyelmetök is énnékem megbocsásson, mert tehetségem szerint én is senkinek ártására nem lettem. Az kegyelmetek kívánságát megmondhatom az Gáspár uramnak; de nem tudom, ha ő kegyelme mostansággal ide jöhessen. Isten legyen kegyelmetökkel!

És így búcsúzást tevé, két fél egymás kezét fogdosván, Máthé uram mellé két rendeltetett polgár késérésnek okáért az kocsira, melyet (fel) készítének ez itt való uraink, fölülének és Tholnáig velle levének; szépen készített étellel, itallal az utakon is vendégelvén, kiről tudom a jámbor egész életében jó emlékezetet teszen és rólla el nem felelnek.

Ez rendi Pétsen ötöd nap beszélgetésünknek Máthé urammal, az Ráczkői praedikátorral. Kin én is az uristennek nagy hálaadást töttem és teszek, míg élek, hogy az én méltatlan voltom szerint több atyámfiával egyetemben úgy vezérlett az ő neve tisztességének őrizésében és az igaz Christusnak tisztességének óalmazásában, hogy a Máthé uram ennyi ideig itt léteben és ilyen nagy szabadsággal való beszélgetésében, praedicálásában ez mi kicsin seregünknek nyájában csak egyet is ki nem szakaszthatott és meg nem botránkoztatott. Hanem inkább ezt bizonynal mondhatom, hogy az kik kételkedők voltak (mint Máthé uram hallott benne, megkérdettem) megerősödtek; sőt nyilván való pápistaságból is hozzánk megtértenek¹⁾; kik most velünk az egy istent félik, tisztelik, imádják és az megfeszített Christusról igaz vallást tesznek. Áldott legyen az uristen és dicsőíttessék mindörökké!

Voltak ezek fölött is szók és beszélgetések nagy sokak. De mi képpen hogy nem a végre vettem pennát kezembe, hogy betűként vagy a Máthé uram szavát vagy a miénket megírjam; azonképpen szükségesnek is lenni nem ítélem. Mert netalán ha azt ígertem volna is, nem mindenek juttanak volna eszembe. Avagy ha eszembe juttanak volna is, ne talám inkább mondanák tisztességkeresésnek vagy gyalázattételnek, hogynem épületre való szándoknak és indulatnak, melyre való indulattól isten védje fejünket.

Immár írásomnak negyed részére szállok, melyben az Máthé uramtól számláltatott bizonságokra isten segítségéből akarok megfelelni az kereszténynek képében. Ennek okáért, hogy a kik hittünk felől eddig kételkedők voltak, miérthogy fundamtum szerint nem láthatták és nem olvashatták írásunkat: ezuton az nyilván lehessen mindeneknél, ítéltesség mindenek, próbálhassák mindenek és ha kiknek vevő szándékok leszen, vehessék mindenek. — — Hogy ha erre nekünk okot nem adott volna az Máthé uram közinkben jövése, az mi írásunkat sok ideig nem láthatták volna az ellenkezők, mert mi is láttuk az hozzánk való kegyetlenséget és azokért nem akartuk vellők magunkat szüntelenül káromlattatni és írásunkkal magunknak nagyobb gyűlölséget keresni. De

¹⁾ Ennek megakadályozására akarta volna István plebános Decsi Gáspárt is Pécsre hivatni, hátha ő megfelelne a Skariczán váratlanul diadalmaskodó Válaszutinak.

miérthogy közinkben bocsáttatott Máthé uram, avagy bár csak maga tanácsából jött is és közöttünk minden gyanúját az háromságának és a fiú istennek kikiáltotta, melyről való disputatiót szemtől szemben nem akart: ez okáért kételenítettünk írásra magunkat adni és isten segítségéből az ellenvetésekre feleleteket rendelni. Melyre szabadságot adunk minden ker. rendnek és kérjük (sőt ha nem kérnénk is, hivataltoknak rendi ezt kívánja), hogy miképpen mi az kegyelmetek ellenvetését megolvastuk, meghallottuk és isten beszédével megpróbáltuk és a mit benne nem szerettünk, bizonságokkal és okokkal megfejtettük (czáfoltuk, törtük): azonképpen kegyelmetek is cselekedjék: jó lelkiismeretből olvassátok, rostáljátok, próbáljátok, ellene írjatok és isten beszédéből, ha mi jó útban nem vagyunk, tanítsatok, intsetek; mert hidgyétek bizonynal, hogy valamit isten ellen való tudománynak ismerünk, vakmerőségünkől annak követői lenni nem akarunk; de az igazságot becsljük és fölötte igen szeretni akarjuk. Csakhogy isten beszédéből lenni ismerhessük és tudhassuk.

Az szitoknak, átoknak, szerető uraim! mi haszna vagyon? Nemde nyilván vagyon-é, hogy azok legyenek Christusnak tanítványi, kikben szeretet vagyon; avagy isten nemde azokban lakozik-é, kik egymást szeretik?

Ideje hát az ördögnek lakóhelyét megtisztítani és az nagy úrnak lakó helyévé szerezeni. Hogy ekképpen való cselekedet miatt keresztyén-ségünknek hasznát vehessük és az nagy úristennek sok jó igéretiben részesülhesünk. Amen.“

A pécsi disputatióról eddig előadottakat Válaszuti munkája három első, történetinek nevezhető, részében tárgyalja. A negyedik részben theologiai vitairatának bevezetését adja, következő érdekes nyilatkozatokat tévén:

„Jóllehet azért, hogy az Máthé uram tartozott volna velle, hogy itt közöttünk valamely bizonytságot az fiú istenre számlált, azt feleletekkel meg is oltalmazza, sőt szorgalmasan is kértük reá, hogy addig el ne menne közülünk, míg kérdésekkel eleibe nem raknók; sőt én magam is tiz frtig ¹⁾ eledelre költséget ígértem vala, csak hogy maradást tönne: de ő azt mondá, hogy arra nem választatott, sem bocsáttatott; hanem csak azért engedett ezekben is kívánságunknak, hogy senki magát ne mentesse, hogy üdvösségének tudományát nem hallotta volna. „Én azért kiáltottam ki. Ha immár előttetek kedves nem leszen, én arról nem tehetek: én az én lelkemet megmentettem az számadástól!“ Szükséges dolog azért rendszerint elővennünk minden bizonyágtételit, hogy azokat megmagyarázván és fejtegetvén, senki ne mondhatná azt, hogy vakmerőségből, értvén mulatjuk el és magunk fejből való tudománt követvén, semmire egyébre nem igyekezünk, hanem hogy (kitől isten oltalmazzon!) csak botránkozást szerezhesünk.

Hiszem pedig, hogy tú magatok is, kik írásunkat olvassátok (csak ezt jó lelkiismeretből és itleltből cselekedjétek) minket a calumniatorok ke-

¹⁾ Mai pénzértékben mintegy 90 frt. V. ö. Századok. 1889. 657.

zéből megmentetek és azt kezditek mondani, hogy írást, még pedig az propheták írásit forgatjuk és abból lelkünk üdvösségét keressük; nem pedig a doktoroknak és tévelygő mestereknek vélekedésből való tévelygő magyarázatjokat, kik sem azt nem gondolják, ha az ő magyarázatjoknak értelmét parancsolta-é isten vagy nem; azt sem gondolják, ha találtatik-é istentől ígrettanításokra vagy nem? De azért szinte elégnek mondják üdvösségökre mindeneknek, csakhogy őket kövessék az hallgatók és csakhogy mellettük egyebekhez kardot és éles tört rántsanak. Ezt cselekedték minden doktorok és pápák az ő szerzésinek és írásinak kiadásában. De halljatok-é, szerelmesim! nem úgy kell lenni az mi dolgainknak és tanulásinknak, hogy az mi hazánki papok így tanítanak, azért illik az erdélyieket gyűlölni és eretnekeknek nevezni, mert soha nem lehet jobb értelem, mint melyet az mi papunk hirdet. Adja isten, hogy jó legyen! De hogy te is, szegény lélek, ki üdvösségedet kívánod, bizonyos lehess, ha helyén vagyon-é üdvösséged vagy nem, im' ezt cselekedjed: kérd meg papodtól, ha vagyon-é tanításáról isten parancsolja vagy nem? — — — Ha azt mondja, hogy vagyon: adjon propheták és apostolok írásából bizosságot rólla és úgy maradj meg mellette. Mert ha ezek(en) kívül jársz, akármi tudomán is jó leszen előtted és gyönyörködtet téged; de maga azért szégyenét valod szükségnek idején mind ez világ előtt, mind isten előtt, mert parancsolat kívül jártál és magad akarhatja szerint; oly sectát támasztottál, melyben sem a szentek részesek nem voltak, sem örök életjüket aféle tudományból nem keresték.

Miérthogy pedig mi nekünk szándékunk erre vagyon, hogy igaz istent igazán tisztelhesünk, félhessünk és imádhassunk, erre kell vigyáznunk, hogy mi is ez rend(en) kívül ne találtassunk. — — Előtünk legyen mindenkor amaz első és nagyobbik parancsolat: Halld meg Izrael, a te urad, istened egy úr! ezt tiszteljed, egyedül imádjad és csak ő neki szolgálj! Ennek vallásából mutat Christus urunk is (örök?) életre való hasznót, tanítván: Ez az örök élet, hogy megismerjenek téged, atyám, egyedül egy igaz istent, vagy igazmondó istent. Ugyan ottan az Jesust Christusnak ismerni és vallani örök életnek tanítja; nem azt, hogy olyan istennek ismerjük, mint az atyát. 1 Jo. 2. — Jo. 20. — Math. 16. — Rom. 10. etc.

Ez volt eleitől fogván, isten segítségéből, az mely fundamentumra én az keresztyéneket szoktattam és építettem. Mellyet erősnek is hittem és megváltozhatatlannak mondtam midenkoron; mondok is, míg élek és istennek rajtam való ajándékot ismerhetem.“

E bevezetés után műve negyedik részében, mintegy 70 íven kereszttől, pontról-pontra czáfolja Válaszuti a Skaricza két prédikációjában felhozott erősségeket. Az utolsó előtti fejezet arról szól, hogy emberi szerzés legyen az isten származása; az utolsó fejezet pedig Socrates, Theodoretus, Sozomenus stb. egyháztörténet-írók után az Athanasiusi hitvallás viszontagságait adja elé, azt t. i. hogy „az háromság tudománya tüzzel, vassal és átkokkal erősített meg.“

Az ötödik rész 8 íven a dunántuli unitáriusoknak az „egy atya istenről és a Jesus Christusról való vallástételét“ a támogató

erőségekkel együtt közli. E vallástétel után „egy néhány kérdések következnek, mellyekben az háromságnak rendi bontatik és erőtelen volta bizonyíttatik; avagy hogy okosságból is megbizonyíttassék, mert lehetetlen légyen egy istent hárommá tenni és hármat eggyé...“

E két ívet elfoglaló kérdések után állanak Válaszuti berekesztő szavai: ¹⁾

„Ezek, szerelmes uraim, mellyeket Scaricaeus Máthé uram tanítása ellen szólni és írni akartam. Melyből dícsírtessék az egyedül való és mindenható atya isten, kinek soha társa nem volt s nem is leszen, hogy kegyelmességéből az én méltatlan voltomat ennyire vezérlette, hogy az jámbor atyánkfiának ellenvetésire írhattam és az kicsin talentum szerént írást forgathattam az én szerelmes atyámfiaival, praedicator társaimmal egyetemben ²⁾, kik Felső-Baranyában illy nyavalyás időkben és keserves igaviselésben velem együtt türnek és nyavalyognak a nagy és bölcs istennek tisztességéért és a megfeszítettett Jesus Christusnak vallástételeért; nevezet szerint: Soklyosi Máthé, Szobori Miklós, Olcsárdi Gergely, Némai Demeter, Aranyosi István, Szentkirályi Péter és Vásárhelyi Mihály. Ezt peniglen nem annyira adtuk és bocsátottuk ki a keresztyénség közé, mint saját fejünknek gondolatját; hanem mint jeles, bölcs és tudós embereknek értelmét, kik ez mostani bálványozó világnak közepette isten tisztességében előttünk fénylenek és Christus urunknak és az apostoloknak és a prófétáknak tudományokkal és írásokkal együgyüképpen megelégedtenek és jó hírnév alatt értelmökről az apostoli vallás szerént írást kö-zinkbe bocsátanak igaz útnak kimutatására. Nevezet szerént amaz tiszteletes és becsületes Dávid Ferencz, Palaeologus Jacab urunkkal és atyánkfiával egyetemben, kik martyrmságot az régi szentek szerént ez égi igazságért immár felvettenek. Ezekhez számláljuk Somerus János pyriait (így) és Bogáthi Miklóssal több keresztyén atyafiakat, kiknek írások kezönkben lévén, olvassuk és az szent bibliával conferrálván, minden istenfélőknek örvendetesen terjesztjük. Kérem azért a ker. olvasókat, jó lelkiismerettel olvassák, próbálják és ha mit benne nem szeretnek, isten beszédéből bár megmásolják. Melyből ha nekünk jobb értelmet támaszthatnak előnkbe, örömet — próbálások után — néki engedünk és istent érettük magasztaljuk, kik minket munkájok által jóra vezérlettek és istenhez közelben (így) juttattak. Ezt pedig hogy jobb lelkiismerettel köszönhessük meg, kegyelmetek is ezt cselekedje, hogy igaz lelkiismeret szerént szóljatok és írjatok ezekre, minden szitok és átok helyett szép intéseket követvén. Mert mi bizonynal elhittük, hogy valahol az szitok és átok uralkodik és örvendetesség vagy az szitokoknak válogatásában, ott isten lelke nem lakozék és isten igazsága nem követessék. Nem is ítéljük méltóknak olvasásra afféléknek írást; mert ha nyelve rút, bizony lelkiismerete is fertelmes és rút!

¹⁾ Az unitár. főiskola példányában ezen kívül még a dunántuli unitáriusoknak minden bizonynal Válaszutitól kelt lendületes szép könyörgését is találjuk, mely az egész mű előtt mintegy bevezetésképen áll.

²⁾ T. i. ezek segítették őt a theologiai rész megírásában.

Szólok pedig kegyelmednek Scarica Máthé uram, ki erre nekünk városunkba jötöddel okot adtál, hogy isten segítségéből ellenünk való írásod rend szerént legyen. — — Annak felette ezen mi urunk Jesus Christusnak atyjának könyörgök alázatosan, hogy a mit közöttünk elindított, legyen vezérünk és igazgatónk és engedje meg nagy kegyelme-ségéből, hogy azonegy akarattal, szájjal, szívvel és lélekkel jövendőben szólhassuk ő felségének tisztességét, dicsíretit és akaratját, hogy meg-egyesültek lévén az egy szent és kegyelmes istennek és az ő szent Christussának értelmében és tökéletes vallásában, az jövendő életben is ezen mi egy fejünknek, a Jesus Christusnak, örömeiben és dicső-séges országában együtt lehessünk és részesülhessünk az szentek boldog állapotjának sorsában örökkön örökké. Ámen.“

KANYARÓ FERENCZ.

IMA

KOVÁCS JÁNOSNÉ SZÜL. KRIZA LENKA FELETT

1890. jul. 27-én.

Isten! örök Felség, örök mindenható hatalom! mennyei édes atyánk! megrendülve állunk e koporsónál, szivünk összerezzen az enyészet e szomoru képénél; gondolataink egymásra tolulnak e sötét valóság előtt!...

Te örök, változhatlan törvényeket irtál világodba. S tudjuk, hogy a mi porból vétetett, bármily szépen is volt alkotva, annak porrá kell lenni; a teremtés remekéül alkotott eme bámulatos alaknak, az emberi testnek is az anyaföldbe, a honnan formáltatott, mit milliard részek összégének mond az emberi nyelv, az ősanyagba visszatérni. Ah de Atyánk! a kezdet és vég közé oda állítottad az életet erőivel, tehetségeivel és vágyaival, törekvéseivel és reményeivel, s felépítesz egy búbajos világot, a sziv világát a rokonszenv és szeretet érzelmeiben; megjelölted a pályát, az időt, a határt, hogy az ember elérje a célját, s lássa boldogságát, vágyainak megvalósulását... Szomoru kép. sötét valóság! Egy gazdag érzelmvilág még ifjusága teljességében kialudva!

Boldog gyermekkor, virágos szép tavasz. Muzsák játszák körül, csókdosva az ajkat. Szelid ének hangján tanulja szeretni a nemes és szépet, költői lélek föllendülésin a magasztost, nagyszerűt, föntségést; házi és női erényeket, a ki ezekben példájával előtte tündököl, ő tőle ismer meg.

...Hű hitves, gyermekek, kikkel megajándékoztad, drága kincsül birják; szivének nemességével ő érettük fog érezni, szeretete melegével őket fogja boldogítani, lelkének szépségét rájuk sugározni, szeretni fog, egy egész életen keresztül szeretni és élve áldozni!

És most oh Isten, édes Atyánk! mind e boldogító reményeknek vége. Elvétetett tőlük az ő szemeiknek kivánsága. Ráfuvallt a szélvész; őszi felhő szállott nyári láthatárra; ködös, borongós lett fellelte az idő járása. Nem is tisztult többé, nem derült ki a nap. Enyhületet nem hozott a megujult tavasz. Tudomány, szeretet szövet-